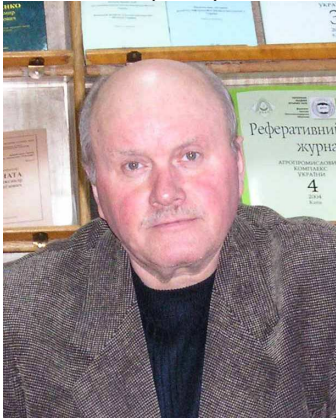

УДК 630*28: 001 (477) "1917/1920"

ГЛАЗУНОВ
Геннадій Опанасович,
зав. сектору ДНСГБ УААН
(м. Київ)

АГРАРНІ НОВАЦІЇ МИКИТИ ШАПОВАЛА

У статті розглядаються окремі аспекти з кола діяльності міністерства землеробства доби Української Народної Республіки, пов'язані з лісовою справою. Порівнюючи пропозиції колишнього міністра землеробства М. Шаповала з практикою, автор доходить до наступного висновку. Якби Директорія УНР зберегла владні повноваження, то наукові, організаційно-управлінські погляди М. Шаповала втілилися б у життя.

В статье рассматриваются отдельные аспекты из круга деятельности министерства земледелия поры Украинской Народной Республики, связанные с лесным делом. Сравнивая предложение бывшего министра земледелия Н. Шаповала с последующей практикой, автор приходит к следующему выводу. Если бы Директория УНР сохранила властные полномочия, то научные, организационно-управленческие взгляды Н. Шаповала вполне осуществились бы.

Some aspects of the Ministry of Agriculture's activity in forestry in times of Ukrainian People's Republic are examined in the article. First the minister of agriculture N. Shapoval's offers concerning the organization of Ukrainian forestry on the base of his book about that problems are adduced. The author compared the suggestions of former minister and made the conclusion: if Directory of Ukrainian People's Republic saved its own authority, N. Shapoval's scientific, organisational-administrative points of view would come true completely.

На початку ХХ століття при незначних вітчизняних здобутках і при повній відсутності зарубіжного досвіду щодо створення лісу в несприятливих для того умовах степового клімату кожна ділянка була своєрідною дослідницькою, а кожний лісовод – експериментатором. Ніякої організованої боротьби з розвитком ерозії в царській Росії не велося. Розпочаті в 1900 році більш-менш систематизовані заходи щодо укріплення ярів велися без певного

плану, в обмежених обсягах. "Полная энциклопедия русского сельского хозяйства и соприкасающихся с ней наук", коментуючи лісове питання незадовго до революційних подій 1917 року, не без підстав називала лісову справу – даровою силою природи.

У всякому разі тогочасний російський ліс, за незначним винятком, мав вважатися не стільки продуктом праці і капіталу, скільки даровим майном, накопиченим природою майже без участі людини, діяльність якої часто зводилася до прав володіння. Проте навіть за умови накопичення людина відігравала переважно пасивну роль. Саме ця обставина більше, ніж нечемність мужика, бачилася причиною самовільних лісових вирубок, які ніяким чином не визнавалися за гріх. Той же селянин, який традиційно неспроможний присвоїти чужі гроші, сторонню копну сіна чи нетутешній хомут, без усякого сумління рубав у незнайомому лісі жердину чи колоду. Визнавалося, що ліс, та й взагалі природа, були тією першоосновою, що єднала людину зі світом. Лісове господарство, хоч і було частиною сільського господарства, проте відрізнялося від нього, а тим більше від інших галузей промисловості.

Розуміння становища сільського й лісового господарства вкрай необхідне було для вірної їх оцінки у державному сенсі. У сільському господарстві досвід і результат, тобто посіви та жнива, розділялися коротким часовим терміном. Тому сільський господар мав з більшою легкістю навчатися на власному досвіді. Лісовод отримував результати своєї праці, які надходили навіть через століття. Крім того, помилка сільського господаря за звичай вела за собою збитки лише врожаю даного року. Лісничий же, навпаки, для отримання матеріалів потрібних форматів повинен зберігати в своїх лісах витвори ґрунту за багато років. Так що наслідки помилок у лісовому господарстві мали "розложисті межі" [1].

Доба Української Народної Республіки з погляду на проблему державотворення в науковому суспільстві досліджується досить широко. Проте завдання даної статті – проаналізувати діяльність урядовців знову створеної держави очима селянина. Нас цікавить практична діяльність Міністерства

землеробства, зокрема, його лісового департаменту, яка слабо представлена в сучасному історично-науковому дізнанні. Першим міністром землеробства Директорія УНР 26 грудня 1918 року в уряді, який очолював В. Чехівський, не випадково призначила М. Шаповала.

Микита Юхимович Шаповал народився 28 травня 1882 року в селі Сріблянці Бахмутського повіту, нині це село відноситься до Артемівського району на Донеччині. Навчався у Харківському університеті та Київському комерційному університеті. Він відомий як український громадський, політичний діяч, письменник, учений, публіцист. Його діяльності була присвячена науково-практична конференція за темою "Микита Шаповал – видатний державний діяч, вчений, патріот", яка відбулася на його батьківщині в м. Донецьку 5 квітня 2007 року з нагоди 125-річчя від дня народження [2]. Проте зазначимо, що на згаданій конференції залишилася осторонь ще одна грань талановитої особистості Микити Шаповала. Дана публікація присвячена його досвіду як лісничого. Певним чином його лісова практика зумовила державно-управлінські процеси стосовно діяльності українських урядів, національного – доби 1917–1920 рр., а в подальшому – й радянського.

Життєвий шлях М. Шаповала був нелегким і тернистим, він постійно перебував під наглядом поліції. Працюючи лісничим, він жадібно оволодівав політичними знаннями за допомогою харківських революціонерів. Такий політичний університет на колесах діяв у межах Слов'янськ – Харків і згодом Мерефа під Харковом постійно, щоразу піддаючись ризику бути викритим жандармами.

Дещо детальніше. Історик з Донеччини В. Терещенко пише, що влітку 1898 року в шахтарській Голубівці у землянці проживала вся шаповалівська родина. Частина родичів працювала на шахтах, але багато хто із родини присвятив життя Кременським лісам на нинішній Луганщині. Випала нагода вирішити майбутнє Микити: у Кременній відкрилася Ново-Глухівська державна лісова школа. Юнак не противився сімейному бажанню. І дід віддав його до школи. Вступні іспити Микита "склав на відмінно" і його зарахували на

навчання "за повний казенний кошт". Молодь династії лісоводів вивчала нові навчальні предмети, практичні спеціальності – лісовода, геодезиста, будівельника, юриста тощо. Школу Микита закінчив із відзнакою, диплом лісовода отримав 14 серпня 1900 року. Лісовий департамент імператорського "Министерства Земледелия и Государственных Имуществ" зобов'язав "казенного ученика" – юного лісовода Микиту Шаповала – прибути в листопаді в Прилуцьке лісництво на Полтавщині, там він зайняв посаду помічника лісничого. У липні 1901 року Шаповала переводять на службу в Маяцьке лісництво поблизу нинішнього м. Слов'янська на Донеччині. Тут він познайомився з О. Макаренком, ученим-лісоводом, випускником Петербурзького лісового інституту, який своїми знаннями, ерудицією, насиченою українською революційністю підкорив молодого колегу. За споминами М. Шаповала, його свідомість "сколихнулася: я відкрив ще новий світ". Увесь і зразу він віддався "в принадний полон", ставши "українським революціонером-соціалістом". Весною 1902 року обох перевели в Харківське лісництво, а влітку М. Шаповала – до Мохначанського лісництва. Самоосвіту він доповнював навчанням в інститутському курсі. Займався вивченням української мови. Писав підручник для лісників. Перерва сталася у зв'язку з його перебуванням на військовій службі майже чотири роки. Після повернення для навчання до Харкова 1907 року, поряд із літературними творами, завершує написання підручників. Наступного року у київському видавництві побачили світ два підручники, автором яких був М. Шаповал. З 1 січня 1911 року він став лісничим в Хінельському лісництві поблизу станції Михайлівський хутір на Чернігівщині у маєтках мецената та прибічника української національної справи М. Терещенка. Там М. Шаповал працював шість років, підкоряв безліч справ лісового господарства: будував лісопильний завод, паркетну фабрику, парову сушильню, виробництво паперу, сірників, а разом з тим освоював ринкову теорію і комунальні технології щодо лісової продукції. Іншими словами, створював такий-собі безвідходний лісотехнічний комплекс. Розробки М. Шаповала щодо нових способів ведення культури дубу були визнані

науковими винаходами в лісовій технології. Він стає знаним серед лісовиків на Всеросійському сільськогосподарському з'їзді 1913 року, на де зробив чотири доповіді. Став членом лісового наукового товариства. Виїжджав до ряду країн, для знайомства з розвитком лісівництва.

З початком Першої світової війни його мобілізували до армії по лісотехнічній справі, отримав звання штабс-капітана російських збройних сил. За пропозицією М. Терещенка навесні 1916 року М. Шаповал очолив комісію Земельного Союзу з ревізії лісових справ. Комісія викрила чимало фактів безгосподарності. Восени 1916 року М. Шаповала призначили управителем Трубчевських лісових підприємств нинішньої Сумщини [3].

Маючи вищезгадану підтримку М. Терещенка, у вересні 1914 року М. Шаповал провів у лісі з'їзд соціалістів-революціонерів, на якому запропонував свій проект революційної програми. Небезпідставно у квітні 1917 року М. Шаповал був одним із організаторів і лідерів Української партії соціалістів-революціонерів (УПСР), у липні був обраний до складу її Центрального Комітету. Побіжно його обрали головою Всеукраїнської лісової спілки. Не варто занадто детально сосереджувати увагу на біографічних свідченнях про долю талановитого лісовика, краще прочитати про це у 10-му томі Енциклопедії українознавства, де вказано, що М. Шаповал знаний як політичний, громадський діяч, публіцист, соціолог, письменник, за фахом, відмітимо, лісовик [4].

Після історичних подій 1917 року почалося руйнування створених царською владою більш-менш сталих засад централізованого управління лісами. Це призвело до безладу в системі лісоуправління і лісокористування. Селяни не визнавали розпоряджень, спрямованих на обмеження користування лісом, розпочалося неконтрольоване вирубування борів. Лісова охорона під тиском порушників та безвладдя покидала свої робочі місця. Лісові кордони руйнувалися, технічна документація в лісництвах знищувалася. Масове вирубування лісів, а в деяких випадках – і суцільне, спричинило швидке скорочення лісових площ на теренах України.

Зауважимо, що часопис "Русское богатство", як відомо, був центром ліберального народництва. Він відображав корінні інтереси селян, виступав проти кріпосництва і напряду капіталістичного розвитку Росії. Виступав навіть за звалення самодержавства шляхом селянської революції [5]. Літературні твори М. Златовратського, Г. Успенського, В. Короленка та інших засновників часопису узвичаїли сприйняття селянством поняття "русский лес" [6]. Тому делегати Першого Всеукраїнського з'їзду лісничих, що відкрився 18 липня 1917 року, з подивом виявили, що, окрім відомого їм "русского леса", порятунку потребував український ліс. Резолюція з'їзду лісових діячів Київської і Подільської губерній від 16 липня 1917 року з турботою вимагала від УЦР негайно вжити заходів що до захищення лісів "як надбання Краю" [7]. У листі Всеукраїнської лісової спілки Всеросійському лісовому союзу від 3 жовтня 1917 року йшлося про "автономію" лісових господарств [8].

Першим боронити українську діброву заходився М. Шаповал. Його особистий досвід, вважаємо, відбився й на формуванні порядку денного згаданого форуму: 1) організація лісового крайового товариства; 2) статистика лісів в Україні; 3) лісова справа в Україні у зв'язку з аграрною реформою; 4) лісова політика; 5) початкова й вища лісові школи в Україні; 6) організація лісоуправління в Україні; 7) доповіді з місць; 8) біжучі питання [9]. У промові на згаданому з'їзді М. Шаповал дивувався, як громадяни тогочасної республіки, які так чекали на автономію, "увірвалися з сокирами в ліс, рубали де кому в око впало і продавали, а гроші собі в кишені пхали..."

Досвідчений лісник М. Шаповал очолив Лісову спілку, яка згодом перетворилася в лісовий департамент Міністерства землеробства УНР. Але за буденністю не забував про організацію найголовнішого в лісовій справі – збереження і примноження лісових запасів. У буремний період керувати лісовою справою було складно, але М. Шаповал використав власний досвід керівництва лісотехнічним комплексом Київської губернії та лісових маєтностей родини фінансового магната М. Терещенка, де він працював із 1911 до 1917 року. Успішна професійна кар'єра на посаді лісничого, а потім

управителя в Трубчевському лісництві певною мірою допомогли М. Шаповалу знову опинитися у вирії політичного життя української столиці.

Господарству знов створеної української держави потрібна була лісова продукція: брички, сірники, папір, дьоготь, дошки, паркет, лісотехнічні вироби, навіть просто дрова для опалювання будинків, для перебігу паровозів тощо. Завдяки авторитету вчорашнього лісного безперебійно працювали Трубчевське лісопідприємство, Хінельське лісництво та інші. Керівники лісових господарств, зокрема Київської, Полтавської та Чернігівської губерній, цінували свого лісового проводиря. Непростий був час, не обходилося й без саботажу, ігнорування тощо. Незважаючи на об'єктивні труднощі, більшість лісництв здійснювала планові насадження дерев, санітарні вирубки, заготівлю посадкового матеріалу, сировини для виготовлення ліків тощо. Недостатнім було матеріально-технічне забезпечення лісового департаменту міністерства: приміщення треба було виборювати, а в ньому – два телефонних апарата, телеграфний пристрій, до того ж трофейний автомобіль, декілька бричок, невеличкий штат. Чи можна говорити про ефективну роботу відомства? На місцях – в губерніях та повітах – було ще складніше. До цього додавалися «революційні лісовики», тобто місцеві формування вчорашніх войовників. Усі вони базувалися в лісах. Звичайно, численні загони, у більшості по-своєму зорганізовані, нищили лісові запаси, розкрадали матеріальні цінності лісгоспів, влаштовували пожежі, нищили диких тварин тощо. Не обходилося і без людських жертв серед лісових співробітників. У молодій державі не вистачало коштів для виплати заробітної плати робітникам і службовцям. Такий стан сприяв поширенню забороненої торгівлі. Щоб вижити і прокормити сім'ї, працівники лісу самочинно вели обмін та торгівлю різними товарами. Боротися з цим явищем в лісовій галузі мав відповідний департамент міністерства землеробства. Проте, наголосимо, то було соціальним нещастям економіки молодій країні. Слід зауважити, що на той час кращого фахівця-лісовика національного масштабу, ніж Микита Шаповал, не існувало. Він зазначав у щоденнику, що залишався директором лісового департаменту за часів

Центральної Ради, у добу гетьманату і будучи міністром землеробства Директорії УНР, аж до самого виїзду з України у квітні 1919 року [10].

Вважаємо, що все вище наведене й набуло наукової підстави, щоб М. Шаповал видав 1918 року книгу "Лісова справа на Україні". Детальніше про це видання. У книзі автор вагомо обґрунтував проблеми лісової політики Російської імперії та нової України. Автор брався до проблеми не випадково, бо мав досвід служіння лісові "майже два десятки літ". М. Шаповал Сподівався, що в Україні знайдуться такі люди, які спочатку дбають про громадський інтерес, а вже потім "про свій..." У вступному слові автор наполягав, що коли вирішуватиметься справа про землю, то доведеться людям добре подумати "і про ліс". За його думкою, дерево, що обслуговує потреби людські, важить у житті "не дуже менше за хліб". Але про ліс люди дбають мало, бо про нього "дбає Бог". Легкодушні люди доводять, що для того, аби землі стало більше для нарізки хліборобам, треба, поділити ліс, розкорчувати його. Ось цю думку він вважав "дуже хибною", бо не в той бік "треба йти".

У книзі автор певним чином на наукових засадах досліджував статистичні свідчення щодо кількості лісних площ і цілей використання лісової розкоші. Він ділився своїм загальним баченням, як цим багатством потрібно розпорядитися. Перший розділ книги присвячений лісовій політиці російського уряду. Головним чинником лісової діяльності, зауважував автор, фігурувала російська казна. Але Лісовий департамент при Міністерстві хліборобства Росії так і не спромігся розібратися в якісних характеристиках лісових запасів країни. За авторськими дослідженнями, вся Росія являла собою чотири райони: лісову північ Європейської Росії, де відсоток недосліджених лісів, за авторськими підрахунками, становив 66%, Кавказ – 92%, Азіатська Росія – 96%, інші губернії Європейської Росії – 21%. Тобто з 354,5 млн. десятин не впорядковано і не досліджено – 302 млн. десятин, або, з клопотом підраховував автор, – 85%. За його висновками, за останні 30 років імперська влада збільшила доходи від вирубки лісу на 401%, проте розходи на культуру лісового господарства підвищилися лише на 178%. Це ні в якому разі не можна

було порівняти з іншими країнами, стосовно яких автор наводив конкретні свідчення.

Чи не найскорішого вирішення проблеми негативного ведення лісового господарства, на думку автора, потребували губернії України. Засвідчуючи таку обставину, він заявляв, що Московщина більшість своїх прибутків діставала саме з імперських окраїн. У другому розділі, що отримав назву "Скільки у нас лісу?", автор переглядав лісову політику на українських теренах, спираючись на статистичні дані 1913 року. За його свідченнями, відсоток лісистості на Волині складав 25,4%, на Київщині – 15,1%, на Чернігівщині – 14,4%, на Поділлі – 9,5%, на Харківщині – 8,1%, на Полтавщині – 4,9%, на Катеринославщині – 3,7%, на Херсонщині – 1,7%. Всього в Україні, за його підрахунками, значилося трохи більше 6 млн. десятин лісових угідь. Стверджувалося, що "ліс – великий дар природи" і користуватися ним, як сонцем, повітрям, водою, "повинні всі", а не тільки якісь непрохані "вибранці долі". Бо наводилося, що 69,72% лісових площ належали панам, лише 7,46% – селянам, інша – розсипалася на казенну, удільну, церковну.

Третій розділ автор присвятив темі основних лісових реформ в Україні. За його твердженням, у країні всі ліси: казенні, удільні, поміщицькі, церковні, монастирські й інші – повинні перейти "у власність усіх громадян України". Причому платити за одібрані ліси, за його міркуванням справедливості, "не треба ні копійки". Лісові масиви мають становити "український лісовий фонд", який має бути "в розпорядженні українського сейму і під орудою державного крайового уряду".

Автор присвятив наступний розділ праці лісовій реформі, пов'язуючи її з земельною. Лісознавство, стверджувалося в книзі, "найважливіша після хліборобства", навіть вважалася основою "сучасного господарювання". Проте, використовуючи продуктивну силу землі (в одному випадку – збіжжя, в іншому – дерево), автор порівнював економічну природу названих господарських систем: якщо сільське господарство є насправді хліборобством, однак лісове – являло собою тільки експлуатацію природного добра. За його переконаннями,

проблема земельної реформи повинна бути розподілена на два окремих самостійних питання – земельне і лісове. Отже, якщо земельне питання розмірковують порішити так, щоб поділити землю поміж тими, хто її оброблятиме, то таким же чином "ніяк не можна ділити" ліс. Проте, сподівався автор, розумна експлуатація лісу, полягала в тім, щоб запас самого добра не зменшувався, і настоював на використанні кожної лісової ділянки "для вироблення предметів вищої технічної і економічної вартості".

Наступний розділ – «Громадське лісознавство в Україні». Спираючись на власну життєву школу, автор вважав, що головною метою громадської лісової праці країни повинна бути "обробка лісу на місці машинним і всякими іншими досконалыми способами, щоб задовольнити усі потреби в лісі". Вагомим завданням лісової політики мусить бути культура лісу на зрубках при використанні так званої лісової меліорації. Розмірковуючи в наступному розділі про лісову політику в Україні, М. Шаповал пропонував слідувати не шляхом вивозу лісу, не його розпродажу, а саме шляхом споживання лісових ресурсів. Автор через громадське лісознавство, через розподілення продуктів лісознавства пропонував створити Лісові Ради, щоб вони зазначали місцеві потреби в лісових продуктах, порядкували, яким чином і звідкіля їх добути, покращити громадський поділ отриманих із лісництва матеріалів, догляд за господарством у лісі, створення обрахунків на господарювання тощо. За державно-управлінським підходом зразу ж підходимо до питань комунікації: новий лад життя, кадри, шляхи сполучення, сплави водою тощо.

"Про громадсько-урядове лісоуправління на Україні" – VII розділ книги. За авторським дослідженням, урядовий рівень лісової справи мав би вирішити два завдання: по-перше, прийняти від російського уряду ліси "під свою руку", обчислити їх площу, намітити організацію господарства, скласти плани – словом, "навести порядок і поставити все діло на твердий ґрунт", поставивши на чолі урядовий Лісовий департамент. А по-друге, вести за певним планом подальше практичне лісове господарювання. Для розробки різних питань, пов'язаних з науковим формуванням законопроектів, оцінки їх з усіх боків –

громадського, наукового тощо – при Лісовому департаменті повинен бути створений Лісовий крайовий комітет, до якого автор закликав видатних знавців лісової справи, учених, теоретиків, досвідчених практиків тощо. Далі він пропонував своє бачення посадових структур відділів Лісового департаменту (виконавчий орган державно-управлінської сфери), Крайового лісового комітету (орган лісової науки, компетентного лісового знання), Крайової лісової ради (як представника інтересів людності, орган контролю). Організацією місцевого лісоуправління, за думкою автора, мало бути лісництво як "основа лісового господарства", тобто воно мало залишатися головною адміністративно-господарюючою одиницею.

Автор вважав за доцільне окремо зупинитися на економічних підставах лісового хазяйнування (розділ УІІІ). Мова йшла про вартість праці в лісовому господарстві. Першоосновою економічної політики в лісовому господарюванні повинне бути покриття всіх потреб господарства, щоб забезпечити лісотехнічному процесу нормальний розвиток. А вже лишки передавати на громадські потреби. Експлуатацію лісу з розробкою його на продукти вищої якості малося вести державно-господарським способом, щоб усі прибутки були "власністю держави". При цих двох умовах лісове громадське господарство "стоятиме на твердому ґрунті", вважав автор.

Проте, зазначалося в книзі, країна зустрілася з проблемами в першу чергу підготовки лісоводів і техніків, якій присвячено наступний розділ. Автор пропонував відкрити окремий інститут лісового напрямку, наприклад в Києві, з факультетами механізації, природних наук, економіки тощо. Окрім лісознавства, тобто культури лісу, треба було добре вивчати лісові справи, таксацію, науку про приріст деревини тощо. Для ефективного керування лісовою справою, наполягав автор, треба відшукати людей із широким громадським, природно-історичним, економічно-соціальним світоглядом, фаховими та технічними знаннями тощо. Треба, пропонувалося, організувати підготовку у відповідних школах техніків-виконавців спеціальної лісової праці.

Останній X розділ мав назву "Кінцеві замітки". Основою реформи, в авторському розумінні, значилася "націоналізація" всіх природних багатств; організація обробки дерева машинним способом у кожному лісництві, щоб то був максимум продуктового напруження, причому й щорічного розвитку. Розвиток комунікацій, вважалося, мав поліпшити інтенсифікацію лісового господарства. Здійснюючи лісову політику, український народ повинен виявити повне розуміння тієї ваги, яку дає це "благословення природи – ліс". Автор сподівався, що люди зуміють дійти до ладу у своїх відносинах з лісом. І найдуть межу розумного користування ним, твердив М. Шаповал, щоб "зубожити" своє життя і "не обікрасти" потомків.

У книзі зазначалося, що автор завершив підготовку названої праці у м. Хінель 30 вересня 1917 року [11].

Не можна не заперечувати певних недоліків, допущених автором при формуванні державних пропозицій щодо лісної справи. Однак слід відзначити, що здебільшого М. Шаповал вкладав у них багато творчої праці і тим створив передумови для подальшого розвитку теоретичних і практичних питань керівництва лісовою галуззю. Якщо уважно прослідкувати за роздумами М. Шаповала, предметно розглянути представлені в його книзі пропозиції і порівняти зі становищем лісової галузі подальшого часу, то можна дійти до наступного висновку. Пропозиції автора, в основному, повторені державно-управлінськими рішеннями української влади з початку національної, а потім і радянської доби. Так, в обіжнику Інформаційного відділу міністерства землеробства від 8 квітня 1918 року "для відома" повідомлялася "схема" Народного міністерства землеробства, яке розміщалося в будинку № 19 по вулиці Володимирській м. Києва в колишній будівлі Всеросійського Земського Союзу. Загалом міністерство розподілялося на декілька структур. Зокрема, щодо Лісового департаменту. Він мав займатися наступними питаннями: підготовка закону про ліси для розгляду Установчими зборами, організація Українського лісового комітету, вироблення інструкції для лісових відділів земельних комітетів, керування державними лісоуправліннями, організація

лісомеліоративної справи, науково-педагогічна постановка фахової освіти в лісових школах, ревізія лісових господарств, налагодження непорозумінь, пов'язаних із рубкою лісу, створення контрольного органу з метою забезпечення інтересів держави і "всієї людності", планування лісового господарства "після закінчення війни", видавнича діяльність, організація лісових наукових закладів тощо. Лісовий департамент поділявся на вісім окремих відділів, кожен з яких займався відповідною організацією, технологією, економікою лісознавства [12]. За великим рахунком, не набагато відрізнялася від названого революційним міністром землеробства і схема організації управління лісовою справою в урядових структурах наступної, радянської доби. Підсумовуючи, можна говорити, що організація лісового національного господарства почалася з науково-управлінської праці саме з доби Микити Шаповала. У книзі Держплану СРСР 1925 року стверджувалося, що ні одна держава світу не користувалася таким колосальним лісним багатством, "як Росія". Радянська влада створила "єдиний державний лісовий фонд". Чи не про нього йшлося в книзі М. Шаповала? Проте упорядники держпланової праці відзначали наступне. Якщо фактори для характеристики лісного господарства в період до громадянської війни були "недостатньо задовільні", то тим більш "складовою та скрутною" бачилася їм надія висвітлити "сучасний стан" цього питання. Автори статей Е. Тарасов та П. Биков, що додавалися до 6 книги "Трудов Госплана", не могли ніяким чином посилатися на книгу М. Шаповала [13]. Відбулося перехрещення науки і політики: Політбюро ЦК КП(б) України 6 березня 1925 року розглядало питання про В. Винниченка і М. Шаповала. Політорган запропонував не вести з ними переговори до отримання офіційних заяв про відречення від своєї попередньої діяльності і при умові безперечного переходу на "советскую" платформу. Щодо Микити Шаповала, то він цієї "безперечності" не прийняв... З часом адміністрування організаційно-управлінською справою кристалізувалося, були введені методологічні особливості, державним планам підпорядковано було

баланс лісового господарства тощо. Запрацював тогочасний радянський досвід практичної реалізації державного управління лісовим господарством.

На завершення зазначимо, що пропозиції колишнього міністра землеробства Микити Шаповала щодо державного управління лісовим господарюванням були б влучні, якби Директорія УНР свого часу не втратила владу.

Неможливо у плідній діяльності Микити Шаповала віддати перевагу якомусь одному напрямку. Чим він більше займався: державотворенням, поезією, національним управлінням лісовим господарством чи болючим земельним питанням в Україні? В його персональному архіві збереглося чимало неопублікованих рукописів, які торкалися останнього, найтяжчого, земельного питання: "Земельна справа на Україні", "Селянство і земельна справа на Україні", "Українське селянство", "Земельна реформа на Україні, як підстава української культури і державності", "Земельна справа на Великій Україні і революція", "Форми володіння і користування землею на Україні в їх історичному розвитку", переклад книги К. Каутського "Соціалізація сільського господарства", зробленої за ініціативою М. Шаповала тощо [14]. Проглядаючи справи персонального архіву, можна зазначити, що стосовно земельної проблеми М. Шаповал перебував на порозі наукового відкриття і його залишається лише дослідити.

Словом, непростою склалася доля тих наших земляків, які опинилися в еміграції на Заході – чи після революції, як Микита Шаповал, чи багатьох інших. Еміграція за підневільним становищем, тобто так зване вигнанство, призводила до втрати Батьківщини, виливалася невгамовним сумом. Дійсно, то була людська трагедія! Проте вона принаймні давала якесь відшкодування: можливість і на чужині працювати для свого народу в надії, що колись все стане відоме в Україні. Микита Шаповал ішов цією стежкою постійно ризикуючи. Але ризик, як бачимо нині, був виправданим: вільна і незалежна Україна відчинила двері для своїх синів і дочок, яких лихоліття розкидало по всьому світові.

Значний внесок належить нашим землякам, зокрема Микиті Шаповалу, якого сьогодні ми визнали ще й справжнім державним управлінцем. Історична пам'ять нашого народу не підвладна часові. Ця публікація вперше додає до відомостей про Микиту Юхимовича Шаповала ще й ознаки провідника лісової справи в Україні.

Список використаної літератури

1. *Полная энциклопедия русского сельского хозяйства и соприкасающихся с ней наук.* В 11 т. – СПб., 1901. – Т. 5. – С. 296.
2. *Микита Шаповал* – видатний державний діяч, вчений, патріот: матеріали наук.-практ. конф. з нагоди 125-річчя від дня народж., 5 квіт. 2007 р. – Донецьк., 2007. – 132 с.
3. *Терещенко В.* Микита Шаповал велетень із Донбасу / В. Терещенко. – Артемівськ, 2001. – 154 с.
4. *Енциклопедія українознавства.* – Львів, 2000. Т. 10. – С. 3788.
5. *Советский энциклопедический словарь.* – М., 1984. – С. 858-859.
6. *Литературный энциклопедический словарь.* – М., 1987. – 752 с.
7. *ЦДАВО України.* – Ф. 1060. – Оп. 1. – Спр. 14. – Арк. 8–8 зв.
8. *Там само.* – Арк. 28–30.
9. *Там само.* – Арк. 14.
10. *Шаповал М.* Щоденник. – Нью-Йорк, 1958.
11. *Лісничий М.* Шаповал. Лісова справа на Україні: до аграрного питання / М. Лісничий. – Вовча, 1918. – 45 с.
12. *ЦДАВО України.* – Ф. 1061. – Оп. 1. – Спр. 419. – Арк. 4–7 зв.
13. *Лесные богатства СССР.* – М., 1925. – 80 с.
14. *Особистий фонд М. Шаповала.* [Всього 259 спр.]. – ЦДАВО України. – Ф. 3563. – Оп. 1.